

ערי הפרזות

על כן היהודים הפרוזים [הפרזים קרי] הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר לחודש אדר שמחה ומשתה ויום טוב ומשלח מנות איש לרעהו (אסתר ט', יט).

מפרש רש"י: "הפרוזים. שאינם יושבים בערי חומה בארבעה עשר, ומוקפין חומה בט"ו כשושן". כלומר, פרזי הוא שם תואר ליושב בעיר פרזות (וגם לפי הכתיב המשמעות דומה: פרז, בבינוני פעול, הוא היושב בעיר פרזות). כיוון זה בפרשנות המילה מקובל על רוב הפרשנים המסורתיים והמודרניים (עיין ראב"ע, הרטום, גורדון וכן בתרגומים לועזיים).

אפשרות נוספת (המופיעה בפירוש הרטום), היא לראות במילה פרוזים שיכולות של פזורים. אפשרות שלישית היא שפירוש המילה פרזים הוא פרסים.¹

כל שלושת הפירושים מעוררים קשיים. להלן נסקור את הקשיים, ונציע פירוש חדש ולפיו המילה פרוזים היא מילה שאולה מפרסית.

אפשרות א: פרזי - שם תואר ליושב בעיר פרזות

צורת הקרי בפסוקנו, פרזי, משמשת במקרא כתואר למקום יישוב, כגון:

מעיר מבצר ועד כפר הפרזי (שמ"א ו', יח).
כל אלה ערים בצרת חומה גבהה דלתים ובריח לבד מערי הפרזי הרבה מאד (דברים ג', ה).

אין אף מקום אחד במקרא שבו פרזי משמש כתואר ליושבים בערי פרזות. גורדיס² שם לב לקושי זה, ולכן הוא מעדיף את הכתיב פרוזים, המייצגת צורת בינוני פעול. צורה זו אינה מצויה במקום אחר במקרא, אך משמשת בלשון התלמוד כתואר לתושב עיר ללא חומה (בבלי מגילה יט ע"א).

1. כך מציע הושנדר (Hoschander) ופירושו מצוטט בפירושה של מור לאסתר בסדרת Anchor Bible, ניו יורק 1971, עמ' 89, הערה 19.
2. R. Gordis, 'Studies in the Esther narrative', in: C.A. Moore (ed.), *Studies in the book of Esther*, New York 1982, pp. 408-423.

אולם מסורת הקרי, פְּרָזִים, עדיין קשה. יתר על כן, הבעיה החמורה בפירוש זה היא הכפילות המיותרת בביטוי "הפרוזים [הפְּרָזִים קרי] הַיִּשְׁבִּים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת". ביטוי זה נראה דומה לביטויים אחרים במגילה הבאים להסביר או להגדיר מילה לא מוכרת, כגון "אֲחַשְׁוֹרוֹשׁ הוּא אֲחַשְׁוֹרוֹשׁ הַמֶּלֶךְ מֵהַדּוֹ וְעַד כּוֹשׁ", "הַדָּסָה הִיא אֶסְתֵר", "פּוֹר הוּא הַגּוֹרֶל". אבל מה הצורך בפרשנות שאינה מוסיפה דבר על המילה המקורית? ולהפך: מה ראה הכתוב להשתמש במילה הלא מובנת "פרוזים" ולהסבירה? והלוא יכול היה להשמיטה ולומר רק כך: "על כן היהודים היושבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר" וגו'!

מכורח קושיה זו הגיע גורדיס למסקנה שהנוסח שלפנינו הוא שילוב של שתי גרסאות שעמדו לפני עורך המגילה: א. "היהודים הפרוזים"; ב. "היהודים היושבים בערי הפרזות". אלא שלשיטתו הגרסה הראשונה והיחידאית עדיין קשה, וגם עצם השילוב אינו ברור: מה צורך ראה עורך המגילה לשמר את שתי הגרסאות הקרובות ולשלבן זו בזו?

אפשרות ב: פרוזים = פזורים

בעיית הכפילות נפתרה, כיוון ששני התארים שונים זה מזה. אולם בעיית היחידאיות עדיין קיימת. בנוסף לכך זו השערה שביסוסה לא נהיר כל צורכו. הקושי מתחזק לאור העובדה שגם הקרי, פְּרָזִים, שווה בשורשו לגרסת הכתיב, ואינו משכל את האותיות.

אפשרות ג: פרזים = פרסים

כמו באפשרות הקודמת, הכפילות נפתרה אבל הקושי נובע מכיוון אחר. מדוע נזקק בעל המגילה דווקא כאן לספר לקורא שהיהודים הם פרסים? מדוע נתון זה חשוב להבנת מנהגי זמני הפורים?³

אפשרות ד: פרזים = מנצחים

מילים רבות במגילה מקורן בפרסית,⁴ ולפיכך יש מקום לבחון שמא גם המילה "פרוזים" במגילה מקורה בפרסית. עד כמה שידוע לי, הצעה כזו לא עלתה ביחס

3. גם מור (בפירושה לאסתר, Anchor Bible, שם) דחתה את הצעתו של הושנדר.

4. ראה: א' נתנאל, 'לשון בתחפושת', הדסה היא אסתר, אלון שבות תשנ"ז, עמ' 171-194; H.S. Gehman, 'Notes on the Persian words in the book of Esther', in: C.A. Moore (ed.), *Studies in the Book of Esther*, New York 1982, pp. 235-242; ר' וייס, 'לשונוה וסגנונה של מגילת אסתר', מחניים קד, תשכ"ו, עמ' נו-סג.

למגילת אסתר.⁵ פירוש המילה פרוז (pērōz) בפרסית הוא 'מנצח'.⁶ הריבוי הוא על דרך העברית כמו במילים אחרות שמקורן בפרסית: "הפרתמים" (א', ג), "האחשתרנים" (ח', יד), "פורים" (ט', כו).

ייתכן אפוא כיוון חדש בפירוש הפסוק: 'על כן היהודים המנצחים היושבים בערי הפרזות עושים את יום ארבעה עשר' וגו'. בעיית היחידאיות של המילה נפתרה, שהרי במגילה יש מילים יחידאיות רבות שמקורן בפרסית. גם מבחינת ההקשר, התואר "מנצחים" מתאים, כיוון שפסוק יט מסיים את היחידה העוסקת בניצחון היהודים על הקמים עליהם בשושן ובשאר המקומות.

גלגוליו של הפסוק והתפתחות חג הפורים

עדיין נותרו שתי בעיות:

א. מהו היחס בין גרסת הכתיב (פרוזים), ובין גרסת הקרי (פְּרֹזִים)? האם המשמעות שהצענו, 'מנצחים', עולה יפה לפי שתיהן?

ב. מדוע מציינת המגילה את מנהגם של "היהודים הפרוזים" לחגוג ב"ד באדר, ומתעלמת ממנהגם של יהודי שושן לחגוג בט"ו באדר? ובלשון הגמרא: "ואימא פרזים ב"ד מוקפין כלל כלל לא?!" (בבלי מגילה ב ע"ב).⁷ בעיה עקרונית זו טעונה פתרון גם לפי שאר הפירושים למילה "פרוזים".

נראה כי פתרון של בעיות אלו קשור לשלבי התפתחותו של חג הפורים, כפי שהם רמוזים בפסוקים ומבוארים בדברי המפרשים. וכך מתאר רמב"ן את התפתחותו של החג:⁸

וכשנעשה הנס עשו כולם [= הפרוזים והמוקפים] יום נוח ומשתה ומשחה... ושל שושן עשאו ג"כ ממחרת הנס שלהן, וזה היה בשנת הנס בלבד. ולאחר מיכן בשנים הבאות עמדו פרזים ונהוג מעצמן לעשות יום ארבעה עשר שמחה ומשתה ויום טוב. אבל מוקפין לא עשו כלום, לפי שהיה הנס גדול בפרזים, והיה עליהם הסכנה יותר כדפרישית. וזהו שכתוב "על כן היהודים הפרוזים [הפְּרֹזִים קרי] הישבים בְּעָרֵי

5. אמנם, בהקשר למילה דומה "ראש פְּרֹז" (חבקוק ג', יד) - הובא פירוש דומה במילון בן-יהודה (ערך 'פרז', כך י, עמ' 5153, הערה 1). ועיין בתרגום יונתן, ובתרגומי השבעים והוולגטה לביטוי "ראש פְּרֹז" שם.

C. Bartholomae, 'pairi.aojas'tara', *Altiranisches Wörterbuch*, S. 1904, p. 862; H.S. Nyberg, 'pērōz', *Manual of Pahlavi*, Wiesbaden 1974, p. 160

7. אכן תרגום השבעים הוסיף את מנהג יהודי שושן לאחר פסוק יט.

8. חידושי הרמב"ן למסכת מגילה, מכון התלמוד הישראלי השלם, ירושלים תשל"ג, על מגילה ב ע"א.

הַפְּרָזוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעָה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֶדְרַר שְׁמִחָה וּמְשִׁתָּהּ וְלֹא הוֹזְכְּרוּ כֵּן מוֹקְפֵינָם כֻּלָּל.

לדעת רמב"ן פסוק יט מתאר שלב קדום בגלגוליו של חג הפורים. בשלב הראשוני הזה נחגג חג הפורים רק ביום י"ד ורק בערי הפרזות. בשלב מאוחר יותר נקבע פורים ליומיים, ונתחדשה האבחנה בין יושבי ערי חומה ויושבי פרזות.⁹

מגילת אסתר מתארת את השלב הקדום של חג הפורים, וגם את השלב המאוחר יותר שלו. ייתכן אפוא שהמגילה גופה לא נכתבה בידי כותב אחד ברצף אחד, אלא נעשו בה תיקונים והתאמות בידי אנשי כנסת הגדולה. אפשר לשער שגם בפסוק יט חל שינוי, במטרה להתאימו לדינים המשתנים של חג הפורים.

בשלב הראשון, שבו נחגג פורים רק יום אחד, נוסח הפסוק כך: "על כן היהודים הפרוזים עשים את יום ארבעה עשר", כש"פרוזים" פירושו 'מנצחים'. וכאן גם נסתיימה המגילה.

בשלב השני הורחב זמנו של החג גם ליום ט"ו; והחלוקה בין שני ימי החג נקבעה על פי הערים המוקפות חומה מימות יהושע בן נון.¹⁰

מציאות חדשה זו לא התאימה לדברי הכתוב בפסוק יט, שהרי ממנו משתמע שפורים נחגג רק בי"ד ולא בט"ו. אולם אנשי כנסת הגדולה לא רצו להחליפו בפסוק אחר לחלוטין, ולכן הוסיפו בו שלוש מילים, ששינו את פניו: "על כן היהודים הפרוזים הישבים בערי הפרזות עשים את יום ארבעה עשר" וגו'.

הפסוק בצורתו החדשה מוסיף את הדין החדש של ערי פרזות, שלא היה קיים בזמן התרחשות מאורעות הפורים. בנוסף לכך הפסוק מתאר רק את מנהגם של יושבי הפרזות, ולכן אין כאן סתירה למנהג יושבי הערים המוקפות לחגוג בט"ו. על ידי הוספת שלוש המילים באו אפוא לידי ביטוי כל הדינים שלא היו קיימים בזמן כתיבת המגילה.

9. רמב"ן אמר את דבריו על גלגולי חג הפורים על פי הפירוש המקובל של המילה "פרוזים". מכל מקום אין סתירה מפורשת בין הפירוש שאנו מציעים ובין שיטת רמב"ן. ייתכן שרק יושבי ערי הפרזות חגגו בשלב הראשון את החג, אלא שהפסוק אינו מציין זאת.

10. על הסיבות לקביעת הקריטריון של 'מוקפות חומה מימות יהושע בן נון' ראה: ע' קדרי, 'קידוש הארץ ומקרא מגילה', עלון שבות 124, תשמ"ט, עמ' 108-129; י' תבורי, 'לתולדות המושג "מוקפות חומה" בקשר לקריאת המגילה', סיני ק, תשמ"ז, עמ' תתקכה-תתקל; י' רוזנסון, 'כרכין המוקפין חומה - הרעיון בחג הפורים', חגי ישראל וארץ ישראל, ירושלים תשנ"ז, עמ' 213-217; י' אליצור, 'מוקפין שאינן מימות יהושע', מכלול א, ירושלים תשנ"א, עמ' 86-93.

ומה פירושה של המילה פרוזים בשלב הזה? ייתכן שהמילה איבדה את פירושה המקורי ('מנצחים') והפכה להיות מילה נרדפת ל"היושבים בערי הפרזות". אולם אפשר גם שכוונתו של עורך המגילה הייתה לשלב את דין "היושבים בערי הפרזות" עם "היהודים הפרוזים" (= המנצחים), כ'לשון נופל על לשון'.

מגרסת הקרי, "הַפְּרֹזִים", נראה שכבר נשתקע פירושה המקורי של "פרוזים", והיא הפכה לתואר לתושבי ערי הפרזות. זה גם המקור לשימוש התלמודי של "פרוז" כתואר לאדם היושב בעיר פרזות, להבדיל מהשימוש המקראי של פְּרָזִי כתואר למקום יישוב בלבד.